

# نشست با درس ادبیات مؤلفان

## پایه دوازدهم

محمد رضا سنگری

### اشاره

در شماره پاییز سال گذشته که به صورت ویژه‌نامه بود، در باب کتاب‌های پایه دوازدهم نشستی صمیمانه با حضور مؤلفان برگزار شد. اینک در آستانه پیوستن چهار کتاب پایه دوازدهم به خانواده کتب درسی در گروه زبان و ادبیات فارسی، این نشست برگزار شده است. محور مباحث نشست گذشته بحث کارافزارها و روش‌ها بود و این نشست به چهار کتاب تألیفی می‌پردازد. از آقایان دکتر قاسم‌پور مسئول گروه زبان و ادبیات فارسی، و غلامرضا عمرانی، دکتر علی‌اکبر کمالی‌نهاد، و خانم‌ها دکتر معصومه نجفی‌پازکی و دکتر شهناز عبادتی مؤلفان کتب درسی به پاس حضور در این نشست سپاسگزاریم.

**محمد رضا سنگری:** دومین نشستی است که برای تأمین مباحث و مطالب مجله رشد آموزش زبان و ادب فارسی برگزار می‌کنیم. نخستین نشست را برای ویژه‌نامه سال گذشته در محضر دوستان بودیم که در آنجا مباحث اساسی در حوزه کاربرد ابزارها، چه کارافزارهای گسسته و چه پیوسته، طرح شد و گریزهایی به حوزه کتاب درسی داشتیم. امسال کتاب پایه دوازدهم به همت دوستان عزیز در حال شکل‌گیری است و می‌خواهیم تصویر روشنی از آخرین پایه - یعنی پایه دوازدهم - را برای مخاطبان مجله طرح

کنیم

اولین سؤال را مطرح و از محضر دوستان استفاده می‌کنیم. شاید آقای دکتر قاسم‌پور مخاطب اول سؤال اول ما باشند و به این سؤال در حد امکان پاسخ دهند. دوستان دیگر که دست‌اندرکار تألیف کتاب‌های پایه دوازدهم هستند، مباحث تکمیلی را مطرح کنند

پاسخ این سؤال تا حدی روشن است که مجموعه کتاب‌های پایه دوازدهم در امتداد کتاب‌های پایه دهم و یازدهم است و ساختار آن‌ها از همان ساختار تبعیت می‌کند ولی ممکن است تغییراتی در محتوا و درون‌مایه‌شان وجود داشته باشد.

دوستانی را که در خدمت آن‌ها هستیم، به صورت مختصر معرفی می‌کنم؛ دکتر حسین قاسم‌پور مقدم، مسئول گروه زبان و ادبیات فارسی، که پیشینه ایشان در مجموعه این گروه به بیش از دو دهه می‌رسد. از ایشان که تجربه تألیف در دوره‌های مختلف را دارند در خواست می‌کنم به سؤال پاسخ دهند.

**حسین قاسم‌پور مقدم:** در آغاز جلسه از دکتر سنگری، سردبیر مجله رشد زبان و ادب فارسی، تشکر می‌کنم که این زمینه را فراهم کردند که از طریق رسانه خوب مجله دبیران بتوانند به اطلاعاتی درباره برنامه درسی زبان

و ادبیات فارسی دست یابند.

طبق برنامه درسی و سرفصل‌هایی که در آنجا تعریف شده، پایه دوازدهم هم در هر چهار کتاب ادامه منطقی مباحثی است که در پایه دهم و یازدهم مطرح شده است. منتها ممکن است از لحاظ زمانی مطالبی را مورد توجه قرار دهیم؛ مثلاً در ادبیات پایداری سعی می‌کنیم مطالبی را از متون موجود در دوره مشروطه یا دوره پهلوی ارائه دهیم و نکته مهم‌تر این است که در پایه دوازدهم ۶ ماه تحصیلی داریم که ناگزیریم در برخی از متون به کاهش حجم تن دهیم؛ هر چند این به‌رغم میل باطنی ما و در برنامه درسی پیش‌بینی شده است.

چهار کتاب خواهیم داشت؛ کتاب فارسی با همان هشت فصل ادامه می‌یابد و سعی می‌کنیم در آن برای دانش‌آموزان - چه به لحاظ یادگیری و چه به لحاظ آزمون‌هایی که پیش رو دارند، همانند آزمون نهایی، آزمون‌های ورودی دانشگاه‌ها - متن‌های مناسب تدوین شود. هم‌وزنه ادبیات در آن‌ها لحاظ شود و هم متن‌هایی باشند که دانش‌آموزان با مطالعه آن‌ها از پس آزمون‌های خود برآیند.

در کتاب علوم و فنون با توجه به اینکه در پایه دوازدهم تغییر ساختار وجود داشته است،



عبادتی هستند و حدود ۸۰ درصد متن‌های مورد نیاز تهیه شده است و الان هم مشغول کار هستیم.

**سنگری:** علوم و فنون چگونه؟

**قاسم‌پور:** متولی اصلی علوم و فنون امسال برای پایه دوازدهم دکتر کمالی نهاد هستند. البته مؤلفان پایه‌های پایین‌تر هم حضور دارند. متولی اصلی کتاب نگارش خانم دکتر نجفی هستند. برای فنی حرفه‌ای متولی خاصی نداریم و تألیف در خود گروه (چون بحث ترکیب و تلفیق است) با مشارکت خانم

همان ساختار ادامه یافت؛ چون از نظر معلمان مطلوب بود. از نظر یادگیری و از لحاظ آموزشی بسیار راحت شده است؛ یعنی از هر موضوعی و از هر علمی یک درس در فصل آورده می‌شود و به این ترتیب، در ابتدای هر فصل تاریخ ادبیات، بعد سبک‌شناسی، بعد عروض و در نهایت، آرایه‌های ادبی را خواهیم داشت.

همان‌طور که در پایه یازدهم حدود دوازده درس داریم، در پایه دوازدهم هم ۱۲ درس خواهیم داشت. در کتاب نگارش هم با توجه به اینکه دو ساعت است، ۶ درس خواهیم داشت؛ منتها این درس‌ها، هم به لحاظ ساختار و هم به لحاظ نوع نوشتار، متفاوت خواهند بود.

انتظار ما این است که کتاب بتواند به دانش‌آموزان کمک کند که در خروجی نظام آموزشی با توجه به مطالبی که در پایه‌های هفتم تا یازدهم یاد گرفته‌اند، قالب‌های نوشتاری مورد نیاز اجتماع خود را تمرین کنند و یاد بگیرند.

در نهایت، کتاب فارسی و نگارش فنی حرفه‌ای را داریم که آن هم همانند کتاب‌های دهم و یازدهم از دو بخش درهم تنیده تشکیل می‌شود. ۶ درس نگارش همچنان بدون تغییر و کاهش ارائه می‌شود اما از بخش ادبیات با توجه به اینکه حجم نباید زیاد باشد، سعی می‌کنیم از ۱۶ درس هشت درس را در این کتاب قرار دهیم و به دانش‌آموزان ارائه کنیم.

**سنگری:** یعنی حدود ۱۴ درس است؟

**قاسم‌پور:** بله.

**سنگری:** اگر قرار باشد کتاب‌ها را کمی جزئی‌تر بررسی کنیم تألیف فارسی را چه دوستانی برعهده‌دارند؟

**قاسم‌پور:** در تألیف فارسی همه دوستان حضور دارند اما متولی اصلی خانم دکتر

نجفی و خانم عبادتی انجام می‌شود.

**سنگری:** دکتر کمالی نهاد الان چندین کار خطیر و عمده را عهده‌دار هستند و ما در برگزاری دوره‌های مختلف برای رفع نیازهای ویژه‌نامه گذشته از محضر ایشان بهره‌گیری و استفاده کرده‌ایم. ایشان عهده‌دار مسئولیت گروهی هستند که متون علوم و فنون را تهیه می‌کنند. اگر توضیحاتی جزئی‌تر دارند بفرمایند.

**کمالی‌نهاد:** با طرح مسائل در مجله رشد زبان و ادب فارسی کمک می‌کنید اشراف و تسلط معلمان افزایش یابد. در این بحث دو نکته را عرض می‌کنم؛ ساختار کتاب علوم و فنون، همان‌طور که آقای دکتر قاسم‌پور اذعان داشتند، با کتاب یازدهم یکسان است و با دهم تفاوت‌هایی دارد اما آنچه از نظر محتوایی بر کتاب حاکم است، سه فصل عمده زیبایی‌شناسی، موسیقی شعر و تاریخ ادبیات و سبک‌شناسی است.

در بحث تاریخ ادبیات و سبک‌شناسی به واسطه اینکه چند سبک باقی‌مانده را از دوره بازگشت تا دوره انقلاب داریم، ۴ سبک و ۴ حوزه سبک‌شناسی را پی گرفته‌ایم. در تاریخ ادبیات این‌ها را با قرن نام‌گذاری کردیم؛ طبق همان روالی که در پایه‌های یازدهم و دهم وجود داشت. یعنی براساس قرن پیش آمدیم تا تعداد درس‌ها با محدود بودن فضا ما را دچار سردرگمی نکند.

تاریخ ادبیات دو سه قرن باقی‌مانده از دوره افشاریه به بعد را، در دو درس آوردیم که یکی دوره افشاریه تا انقلاب اسلامی است و دیگری، درس پایانی که تاریخ ادبیات انقلاب اسلامی است.



همین تقسیم‌بندی را در سبک، در بخش اول یا درس اول سبک داریم. سبک بازگشت را به صورت گذرا بیان کرده‌ایم و وارد دورهٔ بیداری شده‌ایم. همراه با معاصر در درس اول سبک‌شناسی مطرح کرده‌ایم. در نهایت، درس پایانی سبک‌شناسی ما به سبک‌شناسی دورهٔ انقلاب مربوط می‌شود.

در حوزهٔ عروض و موسیقی شعر در پایهٔ یازدهم به پایه‌های آوایی همسان رسیدیم. همسان‌ها را دسته‌بندی کردیم. در پایهٔ دوازدهم مبحث کامل شدن این بخش‌ها، یعنی ناهمسان‌ها را بررسی کردیم. در نهایت، با وجود قالب‌ها و ساختارهایی که در دورهٔ معاصر داریم، گریزی هم به موسیقی شعر در دوره معاصر زدیم.

قالب‌های نیمایی را مطرح کردیم و اندکی به قالب‌هایی که به وجود آمده‌اند و برخی که بدون موسیقی هستند، پرداختیم. در حوزهٔ زیبایی‌شناسی، بدیع معنوی با ۱۵ - ۱۲ آرایه معرفی شده است که مهم‌ترین آرایه‌های بدیع معنوی هستند. این کلیت مباحثی است که در پایهٔ دوازدهم مطرح شد و ادامه و کامل‌کنندهٔ دو پایهٔ قبل بود.

نکته‌ای دربارهٔ کامل شدن برنامه می‌گوییم و آن این است که همکاران محترم در سراسر کشور طی دو سال نسبت به کتاب دوازدهم آگاهی پیدا می‌کنند. می‌خواهیم بگوییم نگاه همکاران به برنامهٔ کتاب‌ها کامل می‌شود. به‌نوعی یک سال را با سؤالات و ابهامات و مسائلی پشت‌سر گذاشته‌اند که به واسطهٔ رویکرد خاص کتاب‌ها شکل گرفته است و امسال را با چالش‌هایی طی می‌کنند.

طبیعتاً با نزدیک شدن به پایهٔ دوازدهم و کامل شدن برنامه و کتاب‌های پایهٔ دوازدهم پازل فکری همکاران ما تقریباً کامل شده است و آن‌ها به این اشراف رسیده‌اند که در کتاب فارسی از کجا شروع کرده‌ایم و به کجا می‌رسیم و به چه مباحثی در علوم و فنون و نگارش دست یافته‌ایم.

نقد و اصلاحاتی باید وجود داشته باشد. نقد و اصلاحات همکاران بازخوردهایی به ما داد و به این امید هستیم که با مشخص شدن کتاب دوازدهم و آمدن به سامانه‌های تحلیل و اعتباربخشی، تقریباً سؤالات و ابهامات ذهنی کتاب‌های آینده برای همکاران ما حل

شود.

**سنجری:** یک نکته را به‌عنوان نگرانی مطرح کنیم. دانش‌آموز هم فارسی و هم علوم و فنون و هم نگارش را مطالعه می‌کند. این سه کتاب در دست دانش‌آموزان است و مشخص است در یک پایهٔ تحصیلی تدریس می‌شوند. ممکن است در کاربرد اصطلاحات که در علوم و فنون با زبان نو مطرح می‌شود، تفاوت‌هایی وجود داشته باشد. ممکن است در نگارش وجود داشته باشد و حتی ممکن است اندک نوساناتی در نوع نگاه به مسائل در این سه پایه وجود داشته باشد که طلب می‌کند نگاهی از بالا و با اشراف کامل اجازه ندهد که تفاوت سه کتاب احساس شود. حتی ممکن است در تعاریف یک مقولهٔ زیباشناسانه در علوم و فنون مطرح شود و همین در نگارش هم مطرح گردد. این نزدیک کردن تعاریف یا دوگانگی نداشتن مطرح است.

ممکن است واژه‌هایی که در تعاریف از آن‌ها استفاده می‌کنیم، نزدیک به هم باشند ولی کافی است در کاربرد یک واژه اختلافی باشد که این حساسیت‌هایی را برمی‌انگیزد. بهتر است دوستان یک گروه از کتاب دوستان گروه دیگر اطلاع داشته باشند.

ممکن است گاهی موازی‌کاری اتفاق بیفتد؛ یعنی چیزی که در اینجا مطرح می‌شود در گروه دیگر هم مطرح شود و تکرار باشد، که جلوگیری از این امر لازم است و قطعاً به این موضوع پرداخته شده است که توجه شود.

دکتر معصومه نجفی‌پازکی که در تدوین شش درس نگارش در محضر ایشان هستیم، کمک می‌کنند که تصویر روشنی از کتاب نگارش پیش روی ما باشد. شش درس قرار است در این کتاب شکل بگیرد. ساختمان کتاب نگارش به چه صورتی است؟

**نجفی‌پازکی:** کتاب نگارش به نسبت سایر کتاب‌ها بحث مهارتی بیشتری دارد. هدف این است که دانش‌آموزان در مهارت نوشتن توانمند شوند. بخش دانشی را به حداقل رسانده‌ایم، یعنی در ارزشیابی این انتظار را نداریم که دانش‌آموز در آن حوزه مطالب حفظی را ارائه کند اما در قسمت مهارتی اینکه بتواند اطلاعات داده شده در متن درس را به مهارت تبدیل کند و در کاربرد از آن بهره بگیرد، اهمیت ویژه‌ای دارد.

با توجه به مطلبی که بیان کردم، کتاب نگارش را برای امسال که آخرین سال دورهٔ تحصیلی بچه‌ها در آموزش و پرورش است، تهیه کرده‌ایم. دانش‌آموزان از پایهٔ هفتم تا دوازدهم آموزش مهارت نوشتن را دریافت می‌کنند. اما بخش‌هایی مغفول مانده که در پایهٔ دوازدهم آمده است.

به همین دلیل، کتاب دوازدهم ۶ درس دارد و برای ۶ ماه برنامه‌ریزی شده است، درس اول خاطره‌نویسی، درس دوم نامه‌نگاری، و درس سوم و چهارم نثر ادبی است که در آن‌ها ویژگی قطعۀ ادبی مورد توجه قرار گرفته است و در کتاب‌های قبلی این را نداشته‌ایم. دو درس آخر هم مقاله‌نویسی است که مورد نیاز بچه‌هایی است که وارد دانشگاه می‌شوند و باید نوشتن مقاله و اصول آن را آموخته باشند. ضمن اینکه ساعت درسی هم دو ساعت است.

**سنجری:** تا اینجا بحث خاطره‌نویسی و نامه‌نگاری را استاد غلامرضا عمرانی برعهده‌دارند. بخش نثر ادبی و قطعۀ ادبی را بنده و مقاله‌نویسی را خانم دکتر عهده‌دار هستیم که الان در حال شکل‌گیری است و امیدواریم تا یک ماه آینده کتاب سامان یابد. **نجفی‌پازکی:** جلساتی را از اردیبهشت ماه با شورای برنامه‌ریزی گروه داشته‌ایم. اعضای این شورا آقای دکتر محمود بختیاری، خانم دکتر دانشگر، آقای دکتر حصار و آقای عمرانی بودند.

در آن جلسات دربارهٔ سازماندهی مطالب و اینکه سازمان کتاب به چه شکلی باشد، تصمیم گرفته شد و الان در حال کار کردن روی محتوا هستیم که تقریباً ۸۰ درصد کار شکل گرفته است.

**سنجری:** آیا احتمال دارد که در آینده به نیازهای دیگری برسیم؟ مجموعه کتاب‌ها الان پیشروی ماست. می‌توان برگشت و نگاه کرد که آیا همهٔ آنچه طرح شده، بایسته‌های حوزه نگارش است یا قلمروهای دیگری هم وجود دارد که نیاز هست به آن‌ها پرداخته شود؟ بحث خاطره‌نویسی و مقاله‌نویسی و شناخت نثر ادبی مسائل ضروری برای دانش‌آموزان است ولی آیا ممکن است این بافت و ساخت در آینده به سبب بازخورد کلی از مجموعه تغییر یابد؟



**قاسم پور:** دو نوع ارزشیابی را سازمان انجام می‌دهد. ارزشیابی کوتاه‌مدت که در پایان هر دوره تحصیلی انجام می‌شود و امسال برای پایه دهم انجام شد. معمولاً یافته‌های تحقیق را در اصلاحات همان پایه اعمال می‌کنیم.

**سنگری:** آیا گستره این مطلب کشوری است؟

**قاسم پور:** بله. معمولاً خود پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش آن را انجام می‌دهد.

گروه برنامه‌های دارد که هنوز اجرایی نشده است. قرار است پژوهشی با عنوان «نقشه جامع نوشتن» انجام گیرد که از پایه اول دبستان تا سال دوازدهم را در برمی‌گیرد. سعی می‌شود براساس نیازهای واقعی جامعه و با توجه به وضع موجود نقشه‌ای ترسیم شود تا در آینده اگر قرار باشد کتاب‌ها اصلاح شوند یا در آن‌ها تجدیدنظر شود، اولویت‌ها با سیر منطقی در کتاب‌ها اعمال گردد.

برای سال ۹۸ این مجوز را از سازمان گرفته‌ایم که از پایه هفت تا دوازده در فارسی و نگارش تجدیدنظر کنیم.

بر بنیاد مکاتبات معلمان و نظرات اعتبارسنجی‌ها و ارزشیابی‌های دبیرخانه راهبردی زبان و ادبیات فارسی تغییراتی براساس کارشناسی استادان و معلمان و مؤلفان و برنامه‌ریزان و کارشناسان گروه تألیف انجام می‌دهیم که در مهر ۹۸ در مدارس ارائه می‌شود.

تا آن زمان فرصت داریم تا اگر به این نتیجه رسیدیم که نامه‌نگاری را به پایه نهم ببریم، بتوانیم انجام دهیم و کارهای دیگری که ضرورتشان را احساس می‌کنیم، انجام دهیم. نکته دوم این است که امسال نظر ما بر این است که به کمک همکاران و دوستان محترم اصطلاحات و توضیحات غیر ضروری و مواردی را که در تحلیل متون ادبی به کمک ما نمی‌آید، یعنی نیازی به آن‌ها نداریم، برای چاپ ۱۳۹۷ اصلاح کنیم. فعلاً اسم نمی‌برم ولی مثلاً در قلمرو زبانی ما از دانش‌آموزان سؤالی کرده‌ایم که پاسخ آن هیچ کمکی به بحث تحلیل ادبی نمی‌کند و صرفاً دانشی است.

مثلاً شکل نوشتاری همزه از آن جمله است که قرار است در چاپ ۹۷ اصلاح شود.

اصلاحی می‌تواند شامل دستور و آرایه‌های ادبی هم باشد. گروه تألیف طی سال‌های گذشته اصطلاحاتی را ساخته و در کتاب قرار داده‌اند. به نظر می‌رسد باز خوردهایی که داده شده، مانع تغییرات نوآورانه کتب درسی است. مثلاً کتب درسی قصد دارد مهارت نوشتن و تحلیل را به بچه‌ها آموزش دهد ولی خود اصطلاح مانع آموزش شده است. معلم وقت خود را صرف آموزش اصطلاح می‌کند و از موضوع درس باز می‌ماند.

**سنگری:** یعنی دو کارکرد ذهنی هم‌زمان باید اتفاق بیفتد: یکی فهم متن و دیگر واژه‌ها و ترکیب‌های نوساخته برای معلم و دانش‌آموز. نباید بین نظام آموزشی دبیرستان و نظام آموزشی دانشگاه دوگانگی باشد. نباید اینجا یک مجموعه اصطلاح وجود داشته باشد و در دانشگاه تمام این اصطلاحات دور ریخته و اصطلاحات سنتی وارد شود.

**قاسم پور:** در کتاب علوم و فنون ادبی از این گونه اصطلاحات زیاد است که برای پایه دهم اصلاح شده است. برای پایه یازدهم و دوازدهم به دوستان مؤلف تذکر لازم داده شده که از اصطلاحات جدید که خود نیازمند توضیح‌اند، پرهیز شود.

**سنگری:** برای بحث ارزیابی کتاب‌ها در دبیرخانه طرح روشن و مشخصی وجود دارد؟  
**کمالی نهاد:** بله. طبق برنامه وزارتی که در راستای توانمندسازی معلمان و آگاهی‌سازی در خصوص کتب درسی تازه تألیف است، در برنامه عملیاتی سالانه دبیران بخشی را به توانمندسازی و به‌روزرسانی همکاران اختصاص می‌دهیم.

در این حوزه بحث تازه شدن کتاب‌ها در پایه دهم و یازدهم و دوازدهم را مطرح می‌کنیم. برنامه‌های ما عبارت‌اند از: ۱. نشست‌های مجازی برای تحلیل کتب تازه تألیف؛

۲. سپردن کتاب‌های تازه تألیف به گروه‌های آموزشی استان‌ها برای نقد و بررسی.

سال قبل کتاب‌های پایه دهم به استان‌ها سپرده شد و از برگزیدگان قدردانی شد. امسال نیز کتاب‌ها به استان‌ها سپرده خواهد شد. هر کتاب درسی به هشت استان سپرده می‌شود تا نقد و تحلیل گردد.

**سنگری:** استان‌ها با معیار خاصی انتخاب می‌شوند؟

**کمالی نهاد:** خیر، انتخابشان تصادفی است. مباحث مرتبط با کتاب‌ها، اعم از بارم بندی، طراحی آزمون، مقایسه میانگین‌ها و غیره دسته‌بندی شده‌اند و از سر گروه‌های آموزشی خواسته می‌شود که آن‌ها را تحلیل کنند. بعد، مجموعه تحلیل‌ها به گروه ادبیات سپرده می‌شود تا موارد پذیرفته شده را در کتاب اعمال کنند.

سامانه فعالی نیز هست که سؤالات همکاران در آن طرح و پاسخ داده می‌شود.

**سنگری:** این پشتوانه خوب و مؤثری برای گروه زبان و ادبیات فارسی است. واقعاً در این سال‌ها سهم دبیرخانه در اشاعه برنامه درسی و حمایت از آن و نیز تصحیح و اصلاح کتب درسی بزرگ و مهم بوده است. جناب دکتر کمالی نهاد در این امر نقش بسیار مؤثری داشته‌اند.

**کمالی نهاد:** بخشی از این امر را مرهون لطف دکتر قاسم پور هستیم. یکی از حوزه‌هایی که به تازگی وارد شده‌ایم، استفاده از همکاران و سرگروه‌های آموزشی و معلمان توانمند در استان‌ها برای آموزش مجازی است. شیوه‌ای که برای دوره‌های آموزشی امسال انتخاب شد در پیشبرد آموزش مؤثر بود و آن، مشارکت معلمان در آموزش مجازی بود که در توانمند کردن همکاران تأثیر زیادی داشت.

**سنگری:** سؤال من این است که تقریباً تمام آنچه اتفاق می‌افتد، به‌گونه‌ای درون‌زمانی است؛ یعنی کتاب‌ها را دبیران بررسی می‌کنند و نظر می‌دهند. بهتر نیست از عناصر دیگر که می‌توانند در حوزه کتاب درسی نظر دهند، مثلاً خانواده‌ها، استادان دانشگاه نیز استفاده شود؟ هر چند گروه ادبیات معمولاً از این چهره‌ها و شخصیت‌ها استفاده می‌کند.

حتی خود دانش‌آموزان که مصرف‌کنندگان نهایی کتب هستند، حق دارند و می‌توانند نظر دهند. باور کنیم آن‌ها هم می‌توانند در باب کتب درسی هدایتگر ما باشند. اصلاً روزگاری در تولید متن سخن از این بود که آیا دانش‌آموز می‌تواند پیشنهاد متن دهد یا نه؟

جناب عمرانی بفرمایید اگر بخواهیم از ظرفیت‌های دیگر جز مؤلفان و دبیران

بهره‌گیری کنیم، راه و طرح و پیشنهادی وجود دارد؟

**عمرانی:** سؤال خوب اما مشکلی است. من طرفدار این مسئله هستم و بر این اصرار دارم. سال‌هاست که فکر می‌کنم نباید درها را به‌روزی تألیف کتب ببندیم. اگر پنجره‌های بازی تعبیه کنیم، به نتایج خوبی می‌رسیم.

به‌عبارت دیگر، یافته‌هایی به دست می‌آید که ممکن است تعجب‌آور باشد. همان‌طور که گاهی این برنامه‌ها را انجام داده و از نتایج اظهار شگفتی کرده‌ایم. من به یاد دارم روزهای اولی که با سازمان همکاری می‌کردم، وقتی صحبت از کتب درسی بود، از دانش‌آموزان می‌پرسیدم که چه طرح‌هایی دارند. آن‌ها طرح می‌دادند و من با دست پر به تهران می‌آمدم.

بچه‌ها از جلد کتاب تا محتوا و تمرین نظر می‌دادند. حتی درباره اهداف کتب درسی نظر داشتند. اینکه دانش‌آموز می‌تواند به اهداف تعیین شده دست یابد و اینکه دانش‌آموز از کتاب درسی تا چه میزان برای رسیدن به اهداف آینده‌اش کمک می‌گیرد مسائلی است که از چشم بچه‌ها دور نبود. بچه‌ها صادق‌ترین و دقیق‌ترین گواهان ما در این امر بودند.

گاهی با خود نمونه‌هایی از دروس کتاب به کلاس می‌بردم. بچه‌ها طراحی می‌کردند و طرح‌های خوبی به‌دست می‌آمد. مثلاً نوع درس، شعر و نوع سؤال بررسی می‌شد. اینکه سؤال چه جهتی داشته باشد و چرا به آن سمت برود و این نوع سؤالات چه تأثیری در روحیه دانش‌آموز و نتیجه کار دارد.

به گمان من، بهترین و مؤثرترین عوامل برای اینکه یک کتاب درسی مطلوب باشد، در درجه اول دانش‌آموز است. بعد به خانواده می‌رسیم. خانواده نسبت به جامعه و دانش‌آموز و کل مملکت مسئولیت دارد. می‌داند که برای نوباوه‌ای که تحویل ما داده است، چه نقشه‌ای کشیده‌ایم.

آیا کتاب با اهداف خانواده هماهنگ است؟ سرنوشت آینده دانش‌آموز، سرنوشت مطلوب جامعه و خانواده است.

سرنوشت و آینده بچه‌ها براساس خوراکی که در کتاب‌های درسی تهیه می‌کنیم، تعیین می‌شود.

پس، خانواده می‌تواند جهت و خوراک فکری به بچه‌ها بدهد. من بچه را به دست شما داده‌ام تا چه چیزی از او ساخته شود؟

قرار است بنابر اعتقاد من، او چه چیزی از آب درآید؟ من هم سهمی دارم؟ می‌توانم در کنار شما حرکت کنم؟ ما باید برای این سؤالات پاسخ داشته باشیم. قدری از این امر غفلت شده است. کمتر جایی را برای خانواده در نظر گرفته‌ایم. بخش اعظم نیروی فکری خانواده درگیر این است که بچه به درد این جامعه و مملکت بخورد و آینده مملکت را سامان دهد.

این دو منبع اصلی برای جهت یافتن کتب درسی است. منابع دیگری داریم که از میان این‌ها سهم معلم بسیار اساسی است. معلم در اینجا چه کاره است؟ واسطه بین ما و کتب درسی و دانش‌آموز و خانواده و جامعه؛ یعنی نقشی کاملاً محوری دارد. معلم باید از آنچه ما تولید می‌کنیم برای دانش‌آموز خوراک فکری آماده کند.

ما در قبال معلم چه وظیفه‌ای داریم؟ چه راهی را باید نشان دهیم که انبوه اطلاعات را به دانش‌آموز القا کند یا دانش‌آموز را برای پذیرفتن این اطلاعات آماده کند؟ این‌ها فقط اطلاعات است یا چیزهای دیگری بالاتر از این است؟

کسانی که در این راستا می‌توانند کمک کنند در سطوح بالاتر قرار می‌گیرند؛ یعنی تحصیلات عالی دارند و متصدیان تحصیلات عالی هستند. ما بچه‌ها را از خانواده تحویل می‌گیریم و به آموزش ابتدایی و از آنجا به آموزش متوسطه هدایت می‌کنیم. از آنجا هم راه او را هموار می‌سازیم تا به سمت آموزش عالی برود.

من معتقدم این کار به‌صورت یک نقشه کوه‌نوردی ترسیم می‌شود؛ یعنی خانواده پای کوه ایستاده، فرزند را به ما می‌سپارد. ما تا ایستگاه دوازدهم ایستاده‌ایم. از آنجا به بعد او را به سمت قله کوه هدایت می‌کنیم. وظیفه ما در ایستگاه دوازدهم تمام می‌شود. از آنجا به بعد را چه کسانی ادامه می‌دهند؟ مسئولان تحصیلات عالی که باید بدانند با این دانش‌آموز چه کرده‌ایم و چه به خورد او داده‌ایم و از او چه می‌خواهیم بسازیم و قرار است در آینده طبق برنامه مملکتی از این

دانش‌آموز چه استفاده‌ای شود.

آن‌ها این جهت را ادامه می‌دهند. پس باید کاملاً و دقیقاً از صفر تا صد در جریان آموزش‌ها و روش‌ها و کتاب‌ها و منابع ما قرار گیرند و ما هم به نسبت در جریان کار آن‌ها قرار بگیریم؛ یعنی کار آن‌ها در آینده ادامه منطقی همان کاری است که ما انجام می‌دهیم. پس، آن‌ها باید بدانند این مسافر از چه ایستگاه‌هایی گذشته و چه مهارت‌هایی دارد و قرار است به کجا برود.

**سنگری:** عرصه‌های دیگری هم همانند رسانه‌های مکتوب و رسانه‌های ملی وجود دارد. آیا در برنامه‌های سازمان هست که کتاب‌ها را به رسانه‌ها بدهد تا بررسی کنند و نظر دهند؟

آیا می‌توانیم کتاب‌ها را به دانشگاه‌ها ارائه دهیم و بگویم این‌ها تولید آموزش‌وپرورش است. محصول این کتاب‌ها فردا به دانشگاه شما خواهد آمد؛ درباره محتوای کتاب‌ها چه نظری دارید؟ اگر با خانواده‌ها گفت‌وگو کنیم ممکن است پیشنهادهای دیگری برای کتب درسی داشته باشند؛ مثلاً بگویند فرزندان ما دچار این آسیب هستند، در کتاب‌های درسی این موضوع را تعبیه کنید.

من اندکی فضا را تغییر می‌دهم چون بخش کتاب فارسی ناگفته مانده است. در خدمت خانم دکتر عبادتی هستیم که مسئولیت گروه تألیف کتاب فارسی پایه دوازدهم را برعهده دارند.

پیش‌تر به اجمال آقای دکتر قاسم‌پور کتاب‌ها را معرفی کردند. کمی جزئی‌تر کتاب فارسی پایه دوازدهم را معرفی کنید.

**عبادت:** چپ‌نشین محتوای کتاب فارسی از جنبه ساختار شباهت زیادی به کتاب فارسی دهم و یازدهم دارد. ساختار فصول همان ۸ فصل است، با عناوینی که در کتاب فارسی دهم و یازدهم داشته‌ایم.

**سنگری:** با همان نظم؟

**عبادت:** با همان نظم و با همان ترتیب فصول. پیشنهادی که دکتر قاسم‌پور بنا به درخواست دبیران داشتند، کاهش حجم درس بود. ما از حجم درس کم کردیم تا دبیران بهتر بتوانند به آموزش بپردازند. سال آخر دبیرستان هم هست و دغدغه کنکور.

پیشنهاد دوم در پایه دوازدهم که هنوز

تصویب نشده و در مرحله بررسی است، این است که به درآمدهای فصل‌ها بپردازیم. علاوه بر کاهش حجم، پیشنهاد دیگری هم داده شده و آن این است که دو درس آزاد به یک درس آزاد تقلیل یابد.

**سنگری:** یعنی در مجموع چند درس می‌شود؟

**عبادتی:** ۱۷ درس می‌شود. این کاهش حجم مجال آموزش کیفی بهتری را فراهم می‌کند.

**سنگری:** آیا درس‌ها کوتاه‌تر می‌شوند یا تعداد آن‌ها کاهش می‌یابد؟

**عبادتی:** به هر دو جنبه توجه می‌شود. **سنگری:** الان یک درس از کتاب کم شده است.

**عبادتی:** فعلاً در این مرحله یک درس کاهش یافته است. الان در مرحله پیشنهاد است و به بررسی بیشتری نیاز دارد. البته شاید چند صفحه‌ای به حجم کتاب افزوده شود که در راستای تکمیل محتوای انواع ادبی است. درآمد کوتاه یا توضیح مقدماتی در ابتدای هر درس یا هر فصل افزوده می‌شود تا دانش‌آموزان بینش کامل‌تری نسبت به آثار ادبی و صاحبان آن‌ها داشته باشند.

**سنگری:** یعنی شبیه کتاب‌های دوره گذشته؟

**عبادتی:** بله، تقریباً. یکی از اهداف و رویکردهای حاکم بر کتاب فارسی دهم و یازدهم و دوازدهم، که می‌خواهیم دیده شود، ارتقای سواد خواندن با تأکید بر تفکر انتقادی است. در فارسی دهم سعی کردیم محتوایی را انتخاب کنیم که مهارت دانش‌آموز را در پرسشگری و تفکر انتقادی متن افزایش دهد. همین رویکرد در فارسی یازدهم و دوازدهم مدنظر است.

در فارسی یازدهم کارگاه متن‌پژوهی ما در سه قلمرو زبانی، ادبی و فکری تنظیم شده بود. هدف این بود که معلم و به ویژه دانش‌آموز به کمک آموزه‌های قلمرو زبانی و ادبی سطح فکری خود را تقویت کند؛ یعنی دریافت او از متن مهم‌تر از آموزه‌های دستور زبان بود.

تمام آموزه‌های زبانی ما، چه در بخش زبان‌شناسی و چه دستور، قرار است دانش‌آموز را به سمتی سوق دهد که موفق

به استنباط و فهم درست‌تر از متن شود. چیزی که مورد نظر ماست و در این جلسات فرصت پردازش به آن را نداریم، این است که رویکرد کتاب فارسی رویکرد روان‌شناختی است یعنی مبتنی بر روان‌شناسی و اصول روان‌شناختی کتاب تدوین شده است.

مثلاً به کتاب فارسی یازدهم اشاره می‌کنم که در اولین درس آن بر تلاش برای به دست آوردن رزق و روزی مبتنی بر هرم نیازهای واجب تأکید می‌شود؛ یعنی از همان درس اول دانش‌آموز می‌آموزد که برای پاسخگویی به نیازهای اولیه قدم بردارد.

آخرین درس کتاب فارسی یازدهم درسی به نام ادبیات جهان است که با خواندن آن دانش‌آموز با توجه به هرم نیازها به رأس هرم و خودشکوفایی و زندگی کردن در سطوح بالاتر می‌رسد. این آموزه‌ها برای ما در قلمرو فکری بسیار اهمیت دارد و شیوه مؤلفان آموزش کاملاً غیرمستقیم است.

اگر دروس یازدهم را بررسی کنیم، روان‌شناسی مذاکره را مدنظر داشته‌ایم که دانش‌آموزان در مذاکره اصولی از ارزش‌های خود دفاع کنند یا در ادبیات پایداری به آموزه‌های روان‌شناسی انتقادی و اعتراض پرداخته‌ایم. در برخی از درس‌ها، روان‌شناسی توافق را بررسی کرده‌ایم. در کنار پرداختن به آموزه‌های زبانی، ادبی و فکری از نگاه رویکرد روان‌شناختی غافل نبوده‌ایم.

گروه مؤلفان سعی کرده‌اند به‌طور غیرمستقیم دانش‌آموزان را با فرهنگ گفت‌وگو آشنا کنند.

معلمان محترم گاه این دغدغه را دارند که حجم کتاب زیاد و وقت کم است. چنانچه به پیوستگی این کتاب‌ها توجه کنند، گاهی مباحث تکرار شده است و دانش‌آموزان در فارسی آموزه‌های نگارش را دائماً تکرار می‌کنند.

**سنگری:** تکرار در جهت تقویت و تثبیت آموزش است؟

**عبادتی:** بله، تکرار در جهت تقویت است و زائد نیست.

**سنگری:** شاید بتوان بهتر و بیشتر کار کرد. فرض کنید درس دهم فارسی نامه‌نگاری است. من معلم می‌توانم در دیگر کتاب درسی همان پایه، تمرینی متناسب با

نامه‌نگاری مطرح کنم تا ارتباط کتاب‌ها با هم حفظ شود.

**عبادتی:** شاید در نقد داستان در فصل ادبیات داستانی یازدهم به زمان و مکان اشاره کرده‌ایم ولی شماره صفحه نزده‌ایم که بگوییم به کتاب نگارش رجوع کنید. این هم اشاره خوبی است.

**سنگری:** کار سختی است ولی شدنی است. بعد از اینکه کتاب‌ها تألیف شدند، مجموعه مؤلفان مطالعه کنند و بگویند در کجای هر یک از کتاب‌ها می‌توان تمرین‌های مناسب و متناسبی مطرح کرد.

**کمالی‌نهاد:** خانم دکتر عبادتی اشاره کردند که این‌ها ارتباط دارند و ارتباط بیشتر از این‌هاست. منتها کاش از ابتدا ساماندهی یا طرحی کلی داشتیم. همین مسائل می‌تواند به فهم بهتر در سال‌های آینده کمک کند که مطمئناً در نگارش هم نگاهی به این قسمت خواهد شد.

مثلاً در علوم و فنون مبحث سبک‌شناسی داریم یا در تاریخ ادبیات دوره بیداری را بیان می‌کنیم. کاش این کار را از آغاز قدری منسجم‌تر انجام می‌دادیم که در تعیین متن و انتخاب متن و تحلیل و حتی انتخاب برای کارگاه تحلیل فصل و مسائل دیگر این ارتباط‌ها را برقرار کنیم.

هنوز کتاب‌ها کامل نشده است و دبیران کتاب دوازدهم را تدریس نکرده‌اند اما مطمئناً نقد و تحلیل‌ها و گلایه‌ها و انتقادهایی که خواهند داشت، به ساماندهی بهتر کتاب منجر خواهد شد.

**سنگری:** کاش دبیران ممتاز و شاخص و مسلط در هر سال، سه کتاب درس را با هم تدریس کنند. در آن صورت، تصویر روشن‌تری از سه کتاب را می‌توانند به ما گزارش دهند.

کاش در یک سال بتوانیم در پایه‌های جدید تعدادی دبیر داشته باشیم که هم‌زمان سه کتاب را تدریس کنند؛ به‌خصوص اگر دبیران ممتاز و شاخص و مسلطی هم باشند.

**قاسم‌پور:** معمولاً نقشه تألیف کتاب‌ها همراه با فرم‌هایی تحت‌عنوان شناسنامه کتاب یا سرفصل‌هایی است که کتاب در آینده پیگیری خواهد کرد، این فرم‌ها قبل از تألیف توسط گروه ادبیات تکمیل می‌شود

و در وبگاه تألیف کتب درسی قرار می‌گیرد. دبیران با مراجعه به آن فرم‌ها شناخت و تصویری کلی از کتاب خواهند داشت. این کار به آن‌ها کمک می‌کند که بدانند چه مباحث و درس‌هایی قرار است در پایه دوازدهم گنجانده شود. نکته دوم اینکه ساختار و محتوا همواره از برنامه درسی تبعیت می‌کند؛ بنابراین تمام سرفصل‌ها طراحی شده و الان در انتخاب متن‌ها دست گروه تألیف بازر است. آن‌ها می‌توانند در دوره‌های همانند «دوره بیداری» از بین ده‌ها متن مناسب یکی را انتخاب کنند.

نکته بعدی این است که تألیف کتاب از رویکردهای برنامه تبعیت می‌کند. در دوره‌های رویکرد ما دانش‌محور بود؛ یعنی در پی دانش بودیم و این به ما حکم می‌کرد که کتاب‌ها را به صورت تفکیکی تألیف کنیم؛ چون موضوعاتی مانند تاریخ ادبیات و دستور زبان فارسی در کتاب‌های جداگانه مطرح می‌شد.

اما در برنامه درسی جدید رویکرد ما رویکرد تلفیقی است. وقتی رویکرد یکپارچه یا تلفیق درون رشته‌ای را انتخاب می‌کنید، موضوعات درسی به جای اینکه منفک از هم باشند با هم ترکیب می‌شوند؛ یعنی در گذشته، متن وسیله‌ای برای آموزش موضوعات بود. شما بیت را می‌آوردید تا مبحث دستوری را آموزش دهید. در حالی که در کتب درسی جدید برعکس می‌شود؛ یعنی متن هسته اصلی کتاب است و همه موضوعاتی که می‌توانند به فهم و بررسی متن کمک کنند، به خدمت آن درمی‌آیند. به همین سبب می‌بینید سه قلمرو در کتاب‌های جدید پیدا می‌شود؛ در کتاب‌های جدید چیزی را حذف نکرده‌ایم بلکه نوع چینش را تغییر داده‌ایم. دستور، تاریخ ادبیات، عروض و قافیه و آرایه‌های ادبی سر جای خود هستند و چیزی کم یا زیاد نشده بلکه از همان موضوعات بر بنیاد رویکرد و شیوه تألیفی که اتخاذ شده است، کتاب تازه را با سازماندهی تازه عرضه کرده‌ایم. پس دبیران به جای اینکه موضوع مستقلی به نام دستور زبان یا آرایه‌های ادبی را تدریس کنند، متن را تدریس می‌کنند و در حین تدریس متن، مباحثی را آموزش می‌دهند.

در برنامه درسی جدید نگاه ما این است که

موضوع‌محوری ویژه نظام آموزش عالی باشد؛ یعنی در دانشگاه واحد درسی‌ای به نام دستور زبان فارسی باشد که استاد به تفصیل بگوید و دانشجو به نحو احسن بیاموزد. ما در پی آنیم که دانش‌آموزانمان از زبان و ادبیات فارسی ابعاد مهارتی را بیشتر بیاموزند و برای اینکه مهارتی را بیاموزند، هم ساعات محدود است و هم محتوای ما محدود است. اگر بخواهیم هم مهارت به بچه‌ها آموزش دهیم و هم دانش مربوطه را بیاموزیم، زمان نداریم. محتوا را به اندازه کافی نمی‌توانیم در آن محدوده زمان بگنجانیم. به همین سبب، بعضی همکاران تصور می‌کنند برخی از موضوعات حذف شده اما اصلاً چنین اتفاقی نیفتاده است. از دوستان در کتاب معلم خواسته‌ایم که موارد مطرح شده در قلمروها را فهرست کنند. وقتی فهرست شود می‌بینید که علم مربوطه در مجموعه دروس پایه‌های ۱۰ تا ۱۲ به صورت پراکنده پخش شده است و از نظم منطقی علمی برنامه‌ریزی شده تبعیت می‌کند.

فکر می‌کنم نکته ضروری برنامه درسی ما این است که تا حد امکان بین سه کتاب اتحاد و تلفیق و ترکیب را به لحاظ کاربردی و آموزشی ایفا کنیم. یعنی کتاب‌های فارسی، نگارش و علوم و فنون با هم هماهنگ باشند. **سنجری:** این احتمال وجود دارد که برخی از مطالب در کتاب درسی وارد نشده و یا کمتر مطرح شده باشند. طبق طرحی که اکنون در دست داریم، حدود ۱۰۰ کتاب تألیف می‌کنیم که قرار است تماماً به مسائل کتب درسی بپردازند، یعنی کمبودها و نقص‌های کتب درسی را جبران یا این کتاب‌ها را تقویت می‌کنند.

این کتاب‌ها می‌توانند گنجینه بزرگی برای دانش‌آموز، معلم و خانواده‌هایی باشند که می‌خواهند در این زمینه کار کنند و خلأ احتمالی را که ممکن است در کتاب درسی موجود باشد، جبران می‌نمایند. ناشر این کتاب‌ها انتشارات مدرسه است.

**کمالی‌نهاد:** بله. این بخش تدوین شده است. معلم‌ها می‌توانند در آینده پیشنهادهای خود را مطرح کنند؛ یعنی آنچه را احساس می‌کنند در کتاب درسی نیست یا ناقص طرح شده است، پیشنهاد کنند و دفتر انتشارات مدرسه حتماً به این

نیاز پاسخ خواهد داد. من امیدوارم بخشی از این کتاب‌ها امسال همراه با کتاب‌های درسی منتشر شود و بتواند به‌عنوان کمک درسی و کمک آموزشی در کلاس در سطح معلم و دانش‌آموز و خانواده مورد استفاده قرار بگیرد. **عبادت‌ی:** نکته دیگری هم وجود دارد که نمی‌دانم آن را می‌توان در این فضا طرح کرد یا خیر. در واقع، من پیام‌رسان دبیران محترم در خصوص آموزش‌های ضمن خدمت کتاب‌های درسی هستم. ما در فارسی دهم در این زمینه شروع خوبی داشتیم و در گفت‌وگوها و آموزش‌های حضوری مؤلفان به یافته‌های خوبی رسیدند.

در فارسی یازدهم و مجموعه کتاب‌های تازه نگاشته شده پایه یازدهم این اتفاق نیفتاد و تنها در فضای مجازی آموزش مطرح شد که تا حد زیادی موفق بود. شاید آن هم محاسن خاص خود را داشت ولی نتوانست در رساندن معلمان و مؤلفان به اهداف موردنظر موفق شود.

**سنجری:** یعنی دوره آموزشی.

**عبادت‌ی:** دوره مجازی؛ امسال دوره آموزشی ضمن خدمت به‌طور مجازی برگزار شد.

**سنجری:** نشست در اراک هم برگزار شد. **عبادت‌ی:** بسیاری از معلمان از شرکت در آن دوره محروم بودند؛ چون مخاطب اصلی دبیرانی هستند که مدرس ضمن خدمت و سرگروه آموزشی نیستند.

**سنجری:** از دوستان برای حضور در جلسه و طرح مباحث بنیادین و راه‌گشا سپاسگزارم.

